

Дивовижна подорож Нільса з дикими гусаками Швецією (фрагменти)

Сельма Лагерлеф

Розділ перший. Лісовий гном

1

У маленькому шведському селі Вестменхег жив колись хлопчик на ім'я Нільс. З виду – хлопчик як хлопчик. Та годі з ним було раду дати.

На уроках він ловив ґав і хапав двійки, в лісі руйнував пташині гнізда, гусей у дворі дражнив, курей ганяв, кидав у корів камінці, а кота смикав за хвіст, наче хвіст – це мотузка від дверного дзвоника.

Так прожив він до дванадцяти років. І тут трапилася з ним незвичайна пригода.

Ось як воно було насправді.

Якось у неділю батько з матір'ю зібралися на ярмарок у сусіднє село. Нільс не міг дочекатися, поки вони підуть.

"Ішли б швидше! – думав Нільс, поглядаючи на батьківську рушницю, що висіла на стіні. – Хлопці, коли побачить мене з рушницею, від заздросців луснуть".

Але батько ноче відгадав його думки.

– Дивися, з дому ані руш! – попередив він. – Відкривай підручник і берися з розум. Чуєш?

– Чую, – відповів Нільс, а про себе подумав: "Отакої, витрачатиму недільний день на уроки!"

– Вчися, синку, вчися, – сказала мати.

Вона навіть сама дістала з полиці підручник, поклала на стіл і присунула крісло.

А батько відлічив десять сторінок і суворо-пресуворо наказав:

– Щоб до нашого повернення все напам'ять знав. Сам перевірю.

Нарешті батько з матір'ю пішли.

"Добре їм, бач як весело крокують! – важко зітхнув Нільс. – А я наче в мишоловці з цими уроками!"

Але що вдієш! Нільс зняв, що з батьком жарти погані. Він знову зітхнув і всівся з стіл. Щоправда, дивився він не так у книжку, як у вікно. Адже це було куди цікавіше!

За календарем був іще березень, шле тут, на півдні Швеції, весна вже долала зиму. У канавах весело виблискувала вода. На деревах набубнявіли бруньки. Буковий ліс розпрямив свої гілки, заляклі в зимові холоди, і тепер тягнувся догори, неначе хотів дістатися до блакитного весняного неба.

А під самісіньким вікном поважно розгулювали кури, стрибали і билися горобці, у скаламучених калюжах хлюпалися гусаки. Навіть корови, замкнені у хліву, відчули весну і мукали на всі голоси, наче просили: "Ви-пустіть нас, ви-ипустіть нас!"

Нільсу теж хотілося і співати, і кричати, і чалапати по калюжах, і битися з

сусідськими хлопчиками. Він з досадою відвернувся від вікна і втупився в книжку. Але прочитав він не багато. Букви стали чомусь стрибати перед очима, рядки то зливалися, то розбігалися... Нільс і сам не помітив, як заснув.

Хтозна, можливо, Нільс так і проспав би весь день, якби його не розбудив шурхіт.

Нільс підвів голову і насторожився. У дзеркалі, що висіло над столом, відбивалася вся кімната. Нікого, крім Нільса, в кімнаті немає... Все начебто на місці, все гаразд... І раптом Нільс ледь не зойкнув! Хтось відкрив віко скрині!

У скрині мати зберігала всі свої коштовності. Там лежали наряди, які вона носила ще молодою, – широченні спідниці з домотканого селянського сукна, розшиті кольоровим бісером ліфи, білі як сніг, накрохмалені чепці, срібні пряжки і ланцюжки.

Мати нікому не дозволяла відкривати без неї скриню, а Нільса й близько до неї не підпускала. І вже про те, що вона могла піти з дому, не замкнувши скриню, не могло бути й мови! Не бувало такого! Та й сьогодні – Нільс чудово це пам'ятав – мати двічі поверталася від порога, щоб посмикати замок – чи добре замкнений?

Хто ж відкрив скриню?

Можливо, поки Нільс спав, у будинок пробрався злодій і тепер ховається де-небудь тут, за дверима або за шафою? Нільс затамував подих і, не моргаючи, вдивлявся в дзеркало.

Що це за тінь там, у кутку скрині? Ось вона поворухнулася... Ось поповзла по краю... Миша? Ні, на мишу не схоже...

Нільс аж очам не повірив. На краю скрині сидів малесенький чоловічок. Він наче зійшов із недільної картинки в календарі. На голові – крилатий капелюх, чорний каптанець оздоблений мереживним коміром і манжетами, панчохи біля колін зав'язані пишними бантами, а на червоних сап'янових чобітках виблискують срібні пряжки.

"Так це ж гном! – здогадався Нільс. – Справжнісінький гном!"

Мати часто розповідала Нільсові про гномів. Вони живуть у лісі, вміють говорити і по-людськи, і по-пташиному, і по-звіриному. Вони знають про всі скарби, які хоч сто, хоч тисячу років тому були зариті в землю. Захочуть гноми – взимку на снігу квіти зацвітуть, захочуть – улітку річки замерзнуть.

Ну а боятися гнома не варто. Що лихого може заподіяти така крихітна істота! До того ж гном не звертав на Нільса ніякої уваги. Він, здається, нічого не бачив, окрім оксамитової, розшитої дрібними річковими перлами безрукавки, що лежала в скрині аж під віком.

Поки гном милувався химерним старовинним візерунком, Нільс уже думав, яку б штуку утнути з дивовижним гостем. Цікаво було б зіштовхнути його в скриню і потім зачинити віко. А можна ще ось що...

Не повертаючи голови, Нільс оглянув кімнату. У дзеркалі вона відбивалась уся як на долоні. На полицях у строгому порядку вишикувалися кав'яник, чайник, миски, каструлі... Біля вікна – комод, заставлений усякою всячиною... А ось на стіні – поряд з батьківською рушницею – сачок для ловлі мух. Саме те, що потрібно!

Нільс обережно зісковзнув на підлогу і зірвав сачок із цвяха. Один змах – і гном

забився в сітці, як спіймана бабка.

Його крилатий капелюх збився на потилицю, ноги заплуталися в підлогах каптанця. Він борсався на дні сітки і безпорадно розмахував руками. Та щойно йому вдавалося трохи підвестися, Нільс струшував сачок, і гном знову падав униз.

- Послухай, Нільсе, - заскиглив нарешті гном, - відпусти мене на волю! Я дам тобі за це золоту монету, велику, як гудзик на твоїй сорочці.

Нільс на мить задумався.

- Що ж, це, мабуть, непогано, - сказав він і перестав розгойдувати сачок.

Чіпляючись за ріденьку тканину, гном вправно поліз угору. Ось він уже вхопився за залізний обруч, і над краєм сітки показала його голова...

Тут Нільсу спало на думку, що він продешевив. Упридачу до золотої монети можна було зажадати, щоб гном учив за нього уроки. Та мало що ще можна придумати! Гном тепер на все згодиться! Коли сидиш у сачку, сперечатися не станеш. І Нільс знову трусонув сітку.

Але тут раптом хтось дав йому такого ляпаса, що сітка випала у нього з рук, а сам він сторчголов покотився в кут.

2

Якусь мить Нільс лежав нерухомо, потім, крякчучи й охаючи, встав.

За гномом уже й слід простиг. Скриня була зачинена, а сачок висів на своєму місці - поряд із батьківською рушницею.

"Мені все це, мабуть, наснилося? - подумав Нільс. - Та ні, права щока пламеніє, наче по ній пройшлися праскою. Це гном мене так ogrів! Звичайно, батько з матір'ю не повірять, що гном побував у нас у гостях. Скажуть - усе це твої вигадки, щоб уроки не вчити. Ні, хоч як крути, а треба знову сідати за книжку!"

Нільс ступив два кроки і зупинився. З кімнатою щось скоїлося. Стіни їх маленького будиночка розсунулися, стеля пішла високо вгору, а крісло, на якому Нільс завжди сидів, височіло над ним неприступною горою. Щоб забратися на нього, Нільсові довелося дертися по витій ніжці, наче по корявому стовбуру дуба. Книжка і досі лежала на столі, але вона була така величезна, що зверху сторінки Нільс не міг розгледіти жодної букви. Він улігся животом на книжку і поповз від рядка до рядка, від слова до слова. Він аж спітнів, поки прочитав одну фразу.

- Та що ж це таке? Так і до завтрашнього дня до кінця сторінки не доберешся! - вигукнув Нільс і витер рукавом піт із лоба.

І раптом він побачив, що з дзеркала на нього дивиться крихітний чоловічок - точнісінько такий самий, як той гном, що попався в його сіть. Тільки одягнений по-іншому: у шкіряних штанцях, у жилеті та в картатій сорочці з великими гудзиками.

- Ей, ти, чого тобі тут треба? - крикнув Нільс і погрозив чоловічкові кулаком.

Чоловічок теж погрозив кулаком Нільсові. Нільс узявся в боки і висолопив язика. Чоловічок теж узявся в боки і теж показав Нільсові язика. Нільс тупнув ногою. І чоловічок тупнув ногою.

Нільс стрибав, вертівся дзиг'ю, розмахував руками, але чоловічок не відставав від

нього. Він теж стрибав, теж вертівся дзиг'юю і розмахував руками.

Тоді Нільс сів на книжку і гірко заплакав. Він зрозумів, що гном зачаклував його і що крихітний чоловічок, який дивився на нього з дзеркала, – це він сам, Нільс Хольгерсон.

"А може, це все-таки сон?" – подумав Нільс.

Він міцно примружився, потім – щоб зовсім прокинутися – дошкульно ущипнув себе і, почекавши якусь мить, знову розплющив очі. Ні, він не спав. І рука, яку він ущипнув, боліла по-справжньому.

Нільс підібрався до самісінького дзеркала й уткнувся в нього носом. Так, це він, Нільс. Тільки був він тепер завбільшки з горобця.

Треба знайти гнома, – вирішив Нільс. – Може, гном просто пожартував?

Нільс сповз по ніжці крісла на підлогу й обнишпорив усі кутки. Він заліз під лаву під шафу – зараз йому це було неважко, – заліз навіть у мишачу нору, але гнома ніде не було.

Жевріла ще надія – гном міг сховатись у дворі.

Нільс вибіг у сіни. Де ж його черевики? Вони мали б стояти біля дверей. І сам Нільс, і його батько з матір'ю, й усі селяни у Вестменхеґу, та й у всіх селах Швеції, завжди залишають свої черевики біля порога. Адже черевики дерев'яні. У них ходять тільки по вулиці, а вдома знімають.

Але як він, такий маленький, упорається тепер зі своїм великим, важким обуттям?

І тут Нільс побачив перед дверима пару крихітних черевичків. Спочатку він зрадив, а потім злякався. Якщо гном зачаклував навіть черевики, то він і не збирався знімати закляття з Нільса!

Ні, ні, треба пошвидше знайти гнома! Треба просити його, благати! Ніколи, ніколи більше Нільс нікого не образить! Він стане найчемнішим, найзразковішим хлопчиком... Нільс засунув ноги в черевички і прослизнув у двері. Добре, що вони були прочинені. Хіба міг би він дотягтися до клямки і відсунути її!

Біля ґанку, на старій дошці, перекинутій через калюжу, стрибав горобець. Щойно горобець помітив Нільса, як застрибав іще швидше і зацвірінькав на все своє гороб'яче горло. І – дивовижа! – Нільс його чудово розумів.

– Погляньте на Нільса! – вигукував горобець. – Погляньте на Нільса!

– Кукуріку! – весело загорлав півень. – Скинемо його в річку!

А кури залопотіли крильми і навперебій закудкудакали:

– Так йому і треба! Так йому і треба!

Гуси обступили Нільса зусібіч і, витягуючи шиї, шипіли йому у вухо:

– Хорош-ший! Ох і хорош-ший! Що, боїш-ся тепер? Боїш-ся?

І вони клювали його, щипали, били дзьобами, смикали за руки та за ноги.

Бідолашному Нільсові добряче б перепало, якби в цей час на подвір'ї не з'явився кіт. Помітивши кота, кури, гуси та качки одразу ж кинулися врзтіч і почали ритися в землі з таким виглядом, наче їх нічого на світі не цікавить, окрім черв'яків і торішніх зерен.

А Нільс зрадів котові, як рідному.

- Милий котику, - сказав він, - ти знаєш усі закутки, всі діри, всі нірки на нашому дворі. Будь добрий, скажи, де мені знайти гнома? Адже він не міг далеко піти.

Кіт відповів не відразу. Він усівся, обвив хвостом передні лапи і подивився на хлопчика. Це був величезний чорний кіт, з великою білою цяткою на грудях. Його гладка шерсть аж блищала на сонці. Вигляд у кота був цілком добродушний. Він навіть втягнув кігті й примружив жовті очі з вузенькою-вузесенькою смужкою посередині.

- М-р-р, м-р-р! Я, звичайно, знаю, де знайти гнома, - заговорив кіт ласкавим голосом. - Але це ще невідомо, скажу я тобі чи ні...

- Котику, котику, золотий ротику, ти повинен мені допомогти! Хіба ти не бачиш, що гном мене зачаклував?

Кіт ледь-ледь розплющив очі. У них спалахнув зелений злий вогник, але муркотів він і досі ласкаво.

- Це ж за віщо я повинен тобі допомагати? - сказав він. - Може, за те, що ти засунув мені у вухо осу? Або за те, що ти підпалив мені шерсть? Або за те, що ти щодня смакав мене за хвіст? Га?

- А я й зараз можу смикнути тебе за хвоста! - закричав Нільс. І, забувши про те, що кіт разів у двадцять більший за нього самого, ступив крок уперед.

Що тут стало з котом? Очі у нього загорілися, спина вигнулася, шерсть стала дибки, з м'яких пухнастих лап вилізли гострі кігті. Нільсові навіть видалося, що це якийсь небачений дикий звір вискочив з лісової гущавини. І все-таки Нільс не відступив. Він ступив іще крок... Тоді кіт одним стрибком перекинув Нільса і притис його до землі передніми лапами.

- Допоможіть, допоможіть! - закричав Нільс з усіх сил. Але голосок у нього був тепер не гучнішим, ніж у мишеняти. Та й нікому було його виручати.

Нільс зрозумів, що йому прийшов кінець, і з жаху заплющив очі.

Раптом кіт утягнув кігті, випустив Нільса з лап і сказав:

- Гаразд, на перший раз доволі. Якби твоя мати не була такою доброю господинею і не поїла мене вранці й увечері молоком, тобі було б непереливки. Заради неї я залишу тебе в живих.

З цими словами кіт обернувся і, мов і не було нічого, пішов геть, тихенько муркочучи, як і годиться доброму домашньому котові. А Нільс встав, обтрусив зі шкіряних штанців бруд і поплентався в кінець двору. Там він видерся на виступ кам'яної огорожі, всівся, звисивши крихітні ніжки в крихітних черевичках, і задумався.

Що ж буде далі?! Скоро повернуться батько й мати. Як же вони здивуються, побачивши свого сина! Мати, звичайно, заплаче, а батько, може, скаже: так Нільсові й треба! Потім зберуться сусіди зі всієї округи, розглядатимуть його й охатимуть... А що як його хтось украде, щоб показувати роззявам на ярмарку? От потішатимуться над ним хлопчиська!.. Ох, який він нещасний! Який нещасний! На всьому білому світі, напевно, немає людини нещаснішої за нього!

Убогий будиночок його батьків, притиснутий до землі похилим дахом, ніколи не

здавався йому таким великим і красивим, а тісний дворик – таким просторим.

Десь над головою Нільса зашуміли крила. Це з півдня на північ летіли дикі гуси. Вони летіли високо в небі, витягнувшись рівним клином, але, побачивши своїх родичів – домашніх гусей, – спустилися нижче і закричали:

– Летіть з нами! Летіть з нами! Ми летимо на північ, до Лапландії! До Лапландії!

Домашні гуси захвилювалися, загелготали, залопотіли крильми, неначе пробували, чи можуть вони злетіти. Але стара гуска – вона доводилася бабусею добрій половині гусей – бігала довкола них і кричала:

З глузду з'їх-хали! З глузду з'їх-хали! Схаменіться! Ви ж не якісь там бродяги, ви поважні домаш-шні гуси!

І, задерши голову, вона закричала в небо:

– Нам і тут добре! Нам і тут добре!

Дикі гуси спустилися ще нижче, наче шукаючи щось у дворі, і раптом – усі разом – злетіли в небо.

– Ге-ге-ге! Ге-ге-ге! – кричали вони. – Хіба це гуси? Це якісь жалюгідні кури! Залишайтеся у вашому курнику!

Від злості й образи у домашніх гусей навіть очі почервоніли. Такої образи вони ще ніколи не чули. Тільки білий молодий гусак, задерши голову догори, стрімко побіг по калюжах.

– Зачекайте мене! Зачекайте мене! – кричав він диким гусям. – Я лечу з вами! З вами!

"Так це ж Мартін, найкращий мамин гусак, – подумав Нільс. – Чого доброго, він і справді полетить!"

– Стій, стій! – закричав Нільс і кинувся за Мартіном.

Нільс ледь наздогнав його. Він підстрибнув і, обхопивши руками довгу гусячу шию, повис на ній усім тілом. Але Мартін навіть не відчув цього, наче Нільса й не було. Він сильно змахнув крильми – раз, другий – і, сам того не сподіваючись, злетів.

Перш ніж Нільс зрозумів, що сталося, вони вже були високо в небі.

Розділ другий. Верхи на гусакові

1

Нільс опинився на спині гусака Мартіна, і вони полетіли разом зі зграєю диких гусей, яку очолювала гуска Акка Кебнекайсе. Хлопчик зі здивуванням спостерігав за землею з висоти пташиного польоту. Спочатку він думав, що все це – весела витівка і Мартін от-от поверне додому. Мартін і сам розумів, що краще було б повернутися. Але йому так хотілося довести всьому світові, що й домашні гуси чогось варті! Мандрівники прямують до Лапландії. Все тільки починалося...

2

Цілий день білий гусак Мартін летів нарівні зі всією зграєю, наче він ніколи й не був домашнім гусаком, а все життя тільки те й робив, що літав.

На землю спали чорні тіні. З озера, над яким летіли дикі гуси, поповз туман.

Зграя Акки Кебнекайсе спустилася на ночівлю.

Щойно гуси торкнулися прибережної смужки землі, як одразу ж полізли у воду. На березі залишилися гусак Мартін і Нільс.

Як із крижаної гірки, Нільс з'їхав із ковзкої спини Мартіна. Нарешті він на землі! Нільс розпрямив зомлілі руки і ноги і глянув навколо.

Як далеко вони залетіли! Тепер, якщо Мартін навіть захоче повернутися, їм все одно не знайти дороги додому... А все-таки Мартін молодець!..

Мартін просить дозволу у Акки Кебнекайсе залишитися разом з Нільсом у зграї. Але гуска з недовірою ставиться до людей (навіть незважаючи на те, що Нільс дуже маленький). Гуси влаштовуються на ночівлю на великій крижині.

Розділ третій. Нічний злодій

1

Коли всі птахи та звірі заснули міцним сном, з лісу вийшов лис Смірре.

Щоночі Смірре виходив на полювання, і непереливки було тому, хто безтурботно засинав, не встигнувши забратися на високе дерево або сховатись у глибокій норі.

М'якими, нечутними кроками підійшов лис Смірре до озера. Він давно вже вистежив зграю диких гусей і заздалегідь облизувався, думаючи про смачну гусятину. Але широка темна смуга води відділяла Смірре від диких гусей. Смірре стояв на березі й од злості клацав зубами. І раптом він помітив, що вітер поволі підганяє крижину до берега.

"Ага, здобич усе-таки моя!" – посміхнувся Смірре і, сівши на задні лапи, терпляче чекав слухної миті.

Він чекав годину... Чекав дві години... три...

Чорна смужка води між берегом і крижиною ставала дедалі вужчою. Ось до лиса донісся гусячий дух. Смірре проковтнув слину. З шелестінням і легким дзвоном крижина вдарилась об берег. Смірре приловчився і стрибнув на лід.

Він підбирався до зграї так тихо, так обережно, що жодна птиця не почула наближення ворога. Але стара Акка почула. Різкий її крик знявся над озером, розбудив гусей, підняв усю зграю в повітря.

І все-таки Смірре встиг схопити одного гусака.

Від крику Акки Кебнекайсе прокинувся і Мартін. Сильним змахом він розгорнув крила і стрімко злетів угору. А Нільс так само стрімко полетів униз. Він стукнувся об лід і розплющив очі. Спросоння Нільс навіть не зрозумів, де він і що з ним трапилося. І раптом він побачив лиса, що тікав із гусаком у зубах. Не вагаючись, Нільс кинувся навздогін.

Бідний гусак, що потрапив у пашу Смірре, почув тупіт дерев'яних черевичків і, вигнувши шию, з боязкою надією озирнувся назад.

"То ось хто це! – сумно подумав він. – Отже, пропав я. Куди такому впоратися з лисом!"

А Нільс геть забув, що лис, коли захоче, може розчавити його однією лапою. Він біг по п'ятах за нічним злодієм і твердив сам собі:

- Тільки б наздогнати! Тільки б наздогнати!

Лис перестрибнув на берег - Нільс за ним.

Лис кинувся до лісу - Нільс за ним.

- Негайно відпусти гусака! Чуєш? - закричав Нільс. - А то я тебе так одлупцюю, що й сам себе не впізнаєш!

- Хто це там пищить? - здивувався Смірре.

Він був цікавий, як усі лиси на світі, й тому зупинився і повернув морду.

Спочатку він навіть нікого не побачив.

Тільки коли Нільс підбіг ближче, Смірре роздивився свого страшного ворога.

Лисові стало так смішно, що він ледь не упустив здобич.

- Кажу ж тобі, віддай мого гусака! - кричав Нільс.

Смірре поклав птицю на землю, притис передніми лапами і сказав:

- То це твій гусак? Тим краще. Можеш помилуватися, як я з ним упораюся!

"Цей рудий злодюга, здається, і за людину мене не вважає!" - подумав Нільс і кинувся вперед. Обома руками він учепився за лисячий хвіст і смикнув що було сили.

Від несподіванки Смірре випустив гусака. Тільки на секунду. Але й секунди вистачило. Не гаючи часу, гусак рвонув угору. Він дуже хотів би допомогти Нільсові. Але що ж він міг зробити? Одне крило у нього було зім'яте, з другого Смірре встиг повисмикувати пір'я. До того ж у темряві гусак майже нічого не бачив. Може, Акка Кебнекайсе що-небудь придумає? Треба швидше летіти до зграї. Не можна ж залишати Нільса в такій біді! І, важко змахуючи крильми, гусак полетів до озера.

Нільс і Смірре подивилися йому услід. Один із радістю, другий зі злістю.

- Що ж! - прошипів лис. - Якщо гусак утік від мене, то тебе вже я не випущу. Проковтну як муху!

- Ну це ми ще побачимо! - сказав Нільс і ще міцніше стис лисячий хвіст.

І справді, зловити Нільса виявилось не так уже й просто.

Смірре стрибнув управо, а хвіст занесло вліво.

Смірре стрибнув уліво, а хвіст занесло вправо.

Смірре кружляв, як дзиґа, але і хвіст кружляв разом із ним, а разом з хвостом - і Нільс.

Спочатку Нільсові було навіть весело від цього шаленого танцю. Але скоро руки у нього затерпли, в очах замиготіло. Навколо Нільса здіймалися цілі хмари торішнього листя, його ударило об коріння дерев, очі засипало землею.

"Ні! Довго так не протриматися. Треба тікати!"

Нільс розтулив руки і випустив лисячий хвіст.

І відразу, наче вихором, його відкинуло далеко убік і вдарило об товсту сосну. Не відчуваючи болю, Нільс став дертися на дерево - вище, вище - і так, без перепочинку, ледь не до самого вершка.

А Смірре нічого не бачив, - усе кружляло й мигтіло в нього перед очима, і сам він веретеном кружляв на місці, розмітаючи хвостом сухе листя.

- Годі тобі вже танцювати! Можеш трошки перепочити! - крикнув йому зверху

Нільс.

Смірре став як укопаний і здивовано подивився на свій хвіст. На хвості нікого не було.

2

Нільс цілу ніч просидів на дереві, під яким його чатував лис Смірре. Йому було страшно, але хлопчик мужньо тримався. І ось нарешті настав ранок. Гуси своїми дружними діями рятують хлопчика від злого лиса.

Коли дикі гуси побачили, що Смірре геть знесилів і, ледь дихаючи, повалився на купу сухого листя, вони припинили гру.

– Тепер ти надовго запам'ятаєш, як змагатися зі зграєю Акки Кебнекайсе! – прокричали вони на прощання і сховалися за лісовою гущавиною.

А в цей час білий гусак Мартін підлетів до Нільса. Він обережно підчепив його дзьобом, зняв із гілки і полетів до озера.

Там на великій крижині вже зібралася вся зграя. Побачивши Нільса, дикі гуси радісно загелготали і залопотіли крильми. А стара Акка Кебнекайсе виступила вперед і сказала:

– Ти перша людина, від якої ми бачили добро, і зграя дозволяє тобі залишитися з нами.

Розділ четвертий. Нові друзі та нові вороги

1

П'ять днів летів уже Нільс із дикими гусьми. Тепер він не боявся впасти, а спокійно сидів на спині Мартіна, поглядаючи направо і наліво.

Хлопчик відкриває для себе красу навколишнього світу, який він споглядає з висоти пташиного польоту. Але час від часу він все-таки сумує за своїм домом: зручним ліжком, теплою пічкою, смачною їжею. Адже йому доводилося харчуватися торішніми горішками, які він знаходив у лісі під сухим листям. Одного разу під час пошуку їжі на нього зненацька напали мурашки.

Цілі полчища величезних витрішкуватих мурашок оточили його з усіх боків. Вони кусали його, жалили своєю отрутою, дерлися на нього, заповзали за комір і в рукави. Нільс обтрушувався, відбивався від них і руками і ногами, але, поки він справлявся з одним ворогом, на нього накидалося десять нових.

Коли він прибіг до болота, на якому розмістилася на нічліг зграя, гуси навіть не відразу впізнали його – весь він, від голови до п'ят, був обліплений чорними мурашками.

– Стій, не ворущися! – закричав Мартін і почав спритно скльовувати одну мурашку за одною.

Гуска Акка Кебнекайсе повчає Нільса надалі бути обачнішим, вчитися розрізняти лісових друзів і ворогів. Мартін сумлінно доглядає за Нільсом, робить примочки з мокрого листя на його покусане тіло, годує його горішками, які дала зі своїх запасів білка Сірле. Нільс поспішає до лісу, щоб особисто подякувати білці за гостинці. Хлопчик рятує білченя Тірле, яке випало із гнізда. Лісові мешканці дякують Нільсові за

добрий вчинок. Акка Кебнекайсе кличе гусей летіти до Гліммінгенського замку.

Розділ п'ятий. Чарівна дудочка

1

З усіх сторін Гліммінгенський замок оточений горами. І навіть дозірні башти замку здаються вершинами гір. Ніде не видно ні входів, ані виходів. Товщу кам'яних мурів прорізають лише вузькі, як щілини, віконця, які ледь пропускають довгі промені в похмурі, холодні зали. У сиву давнину ці стіни надійно захищали мешканців замку від набігів войовничих сусідів.

Але в ті дні, коли Нільс Хольгерсон подорожував у компанії диких гусей, люди вже не жили в Гліммінгенському замку і в його покинутих покоях зберігали тільки зерно.

Щоправда, це зовсім не означало, що замок був нежилий. Під його склепіннями поселилися сови і пугач, у старому розваленому огнищі оселилася дика кішка, кажани були кутовими мешканцями, а на даху збудували собі гніздо лелеки.

Не долетівши до Гліммінгенського замку, згряя Акки Кебнекайсе опустилася на уступи глибокої ущелини.

До зграї прилітає лелека Ерменріх і повідомляє, що замку загрожує страшна біда – до замку підступають хитрі сірі щурі. Вони вирішили захопити замок, щоб заволодіти зерном, яке в ньому зберігається.

– Годі лити сльози, пане Ерменріху, – строго сказала Акка Кебнекайсе. – Ми не повинні гаяти ні хвилини. Я знаю одну стару гуску, яка не допустить, щоб скоїлося таке беззаконня.

– А чи не збираєтеся ви, шановна Акко, вступити в бій з сірими щурами? – усміхнувся лелека.

– Ні, – сказала Акка Кебнекайсе, – але в мене в зграї є один хоробрий воїн, який справиться зі всіма щурами, хоч би скільки їх було.

– А чи можна подивитися на цього богатира? – запитав Ерменріх, шанобливо схиливши голову.

– Що ж, будь ласка, – відповіла Акка. – Мартіне! Мартіне! – погукала вона.

Мартін прудко підбіг і ввічливо поклонився гостеві.

– Це і є ваш хоробрий воїн? – глузливо запитав Ерменріх. – Хороший гусак, жирний.

Акка нічого не відповіла й, повернувшись до Мартіна, сказала:

– Поклич Нільса.

За хвилину Мартін повернувся з Нільсом на спині.

– Послухай, – сказала Нільсові стара гуска, – ти повинен допомогти мені в одній важливій справі. Чи згоден ти полетіти зі мною до Гліммінгенського замку?

Нільс був вельми задоволений. Ще б пак, сама Акка Кебнекайсе звертається до нього по допомогу.

Побачивши маленького хлопчика, лелека Ерменріх глузує з нього: невже це і є хоробрий воїн?

2

Лелеки, сови, кажани і здичавіла кішка тремтять у замку в передчутті навали

щурів.

Цієї миті до гнізда лелек підлетіла Акка Кебнекайсе з Нільсом. Але ніхто навіть не глянув на них. Усі як зачаровані дивилися кудись вниз, в одну сторону.

"Та що це з ними? Що вони там побачили?" – подумав Нільс і підвівся на спині гуски.

Унизу за фортечним валом тяглася довга дорога, вимощена сірим камінням. На перший погляд – звичайнісінька дорога. Але коли Нільс придивився, то побачив, що дорога ця рухається, наче жива, ворухиться, стає то ширшою, то вужчою, то розтягується, то стискається.

– Так це ж щурі, сірі щурі! – закричав Нільс. – Швидше летімо звідси!

– Ні, ми залишимося тут, – спокійно сказала Акка Кебнекайсе. – Ми повинні врятувати Гліммінгенський замок.

– Та ви, мабуть, не бачите, скільки їх? Навіть якщо б я був хлопчик як хлопчик, і тоді я нічого не зміг би зробити.

– Якби ти був великим, як справжній хлопчик, ти нічого не зміг би зробити, а зараз, коли ти маленький, як горобець, ти переможеш усіх сірих щурів. Підійди-но до мого дзьоба, я повинна сказати тобі дещо на вухо.

Нільс підійшов до неї, і вона довго щось шепотіла йому.

– Оце славно! – засміявся Нільс і ляснув себе по коліну. – Затанцюють вони в нас.

– Цить, мовч-чи! – зашипіла стара гуска.

Потім вона підлетіла до пугача Флімнеа і вони про щось шепталися з ним.

І раптом Пугач весело ухнув, зірвався зі шпиля і кудись полетів.

З

Було вже зовсім темно, коли сірі щурі підступили до стін Гліммінгенського замку. Тричі вони обійшли весь замок довкола, відшукуючи хоч якусь щілину, щоб пробратись усередину. Ніде не було ні лазівки, ні виступу, нікуди лапу просунути, нема за що вчепитися.

Після довгих пошуків щурі знайшли нарешті камінь, який трохи випирав зі стіни. Вони налягли на нього з усіх боків, але камінь не піддавався. Тоді щурі взялися гризти його зубами, дряпати кігтями, підкопувати під ним землю. З розгону вони кидалися на камінь і повисали на ньому всією масою.

Й от камінь задрижав, гойднувся і з глухим гуркотом відвалився від стіни...

Коли все стихло, щурі один за одним полізли в чорний квадратний отвір. Вони лізли обережно, раз у раз зупиняючись. У чужому володінні завжди можна наткнутися на засідку. Але ні, наче все спокійно – ні звуку, ні шереху. Тоді щурі вже сміливіше ринули вгору східцями.

У великих покинутих залах цілими горами лежало зерно. Щурі були голодними, а запах зерна такий спокусливий! І все-таки щурі не чіпали жодного зернятка.

Можливо, це пастка? Можливо, їх хочуть захопити зненацька? Ні! Вони не клонуть на цю хитрість! Поки вони не обшукають весь замок, годі думати про відпочинок та їжу.

Щурі обнишпорили всі темні кутки, всі закутки, всі ходи і переходи. Ніде нікого.

Очевидно, господарі замку злякались і втекли. Замок належить їм, шурам!

Суцільною лавиною вони кинулися туди, де лежало купами зерно. Щурі з головою заривалися в сипкі гори і жадібно гризли золотисті пшеничні зерна. Вони ще й наполовину не наситилися, як раптом звідкись до них долинув тонесенький, чистий звук дудочки. Щурі підняли морди і завмерли.

Дудочка замовкла, і щурі знову накиннулися на ласий корм. Але дудочка заграла знову. Спершу вона співала ледь чутно, потім дедалі голосніше й упевненіше. Їй от нарешті, ніби прорвавшись крізь товсті стіни, по всьому замку покотилася дзвінка мелодія.

Щурі один за одним залишали здобич і бігли на звук дудочки. Найупертіші анізащо не хотіли йти – жадібно й похапцем вони догризали крупні міцні зерна. Але дудочка звала їх, вона наказувала їм покинути замок, і щурі не сміли її послухатися.

Щурі скочувалися по східцях, перестрибували один через одного, кидалися вниз прямо з вікон, наче поспішали якнайскоріше туди, в двір, звідки линула настирлива і заклична пісня.

Унизу, посередині замкового двору, стояв крихітний чоловічок і вигравав на дудочці.

Щурі щільним колом оточили його і, піднявши гострі морди, не зводили з нього очей. У дворі вже й ступити було нікуди, а із замку збігалися все нові й нові полчища гризунів.

Щойно дудочка замовкала, щурі ворушили вусами, вишкіряли пащі, клацали зубами. Ось зараз вони накинуться на маленького чоловічка і розтерзають його на шматочки! Але дудочка грала знову, і щурі знову не сміли поворухнутися.

Нарешті маленький чоловічок зібрав усіх щурів і поволі рушив до воріт. А вони покірно йшли за ним. Чоловічок насвистував на своїй дудочці і крокував усе вперед і вперед. Він обігнув скелі й спустився в долину. Він ішов полями й ярами, і за ним суцільним потоком тяглися щурі.

Уже зорі згасли на небі, коли маленький чоловічок підійшов до озера. Біля самого берега, як човен на прив'язі, погойдувалася на хвилях сіра гуска. Не перестаючи награвати на дудочці, маленький чоловічок стрибнув на спину гуски, і вона попливла на середину озера.

Щурі заметушилися, забігали уздовж берега, але дудочка ще дзвінкіше бриніла над озером, ще гучніше звала їх за собою.

Забувши про все на світі, щурі кинулись у воду...

4

Коли вода зімкнулася над головою останнього щура, гуска зі своїм сідоком піднялася в повітря.

– Ти молодець, Нільсе, – сказала Акка Кебнекайсе. – Ти добре впорався з ними. Бо якби в тебе не вистачило духу весь час грати, вони б загризли тебе.

– Так, зізнаюся, я сам цього боявся, – сказав Нільс. – Вони аж клацали зубами, ледь я переводив дух. І хто б повірив, що такою маленькою дудочкою можна приборкати

ціле шуряче військо! – Нільс витяг дудочку з кишені й узявся розглядати її.

– Ця дудочка чарівна, – мовила гуска. – Всі звірі й птахи слухаються її. Шуліки, наче курчата, клюватимуть корм з твоїх рук, вовки, як дурні щенята, лашитимуться до тебе, щойно ти заграєш на цій дудочці.

– А де ж ви її взяли? – запитав Нільс.

– Її приніс пугач Флімнеа, – сказала гуска, – а пугачу дав її лісовий гном.

– Лісовий гном?! – вигукнув Нільс, і йому відразу стало ніяково.

– Атож, лісовий гном, – сказала гуска. – Чого ти так перелякався? Тільки в нього є така дудочка. Окрім мене і старого пугача Флімнеа ніхто про це не знає. Дивися, і ти не проговорися нікому. Та тримай дудочку міцніше, не упusti. Ще до сходу сонця пугач Флімнеа повинен повернути її гному. Гном і так не хотів давати дудочку, коли почув, що вона потрапить до твоїх рук. Уже пугач умовляв його, аж кланявся... Ледь умовив. І за віщо це гном так сердиться на тебе?

Нільс нічого не відповів. Він прикинувся, що не почув останніх слів Акки. Насправді ж він чудово все чув і дуже злякався.

"Отже, гном все ще пам'ятає про мою витівку! – похмуро роздумував Нільс. – Мало того, що я його в сачок зловив, та ще й так обдурих! Лише б він Ацці нічого не сказав. Вона строга, справедлива, дізнається – одразу ж прожене мене зі зграї. Що зі мною тоді буде? Куди я такий подінуся? " – І він важко зітхнув.

– Чого це ти зітхаєш? – запитала Акка.

– Та я просто позіхнув. Щось спати хочеться.

Він і справді скоро заснув, та так міцно, що навіть не почув, як вони спустилися на землю. Вся зграя з шумом і криком оточила їх. А Мартін розштовхав усіх, зняв Нільса зі спини старої гуски і дбайливо заховав у себе під крилом.

– Ідїть, ідїть, – проганяв він усіх геть. – Дайте людині виспатися!

Але довго спати Нільсові не довелося.

Ще не зійшло сонце, а до диких гусей прилетів лелека Ерменріх. Він неодмінно хотів побачити Нільса і висловити йому подяку від свого імені та від імені всього свого сімейства.

Потім з'явилися кажани. У звичні дні удосвіта вони лягають спати. Ранок у них – увечері, а вечір – уранці. І ніхто не зуміє їх переконати, що це не порядок. Але сьогодні навіть вони облишили свої звички.

Услід за кажанами прибігла кішка, весело помахуючи уцілілим хвостом.

Усі хотіли подивитися на Нільса, всі хотіли привітати його – безстрашного воїна, переможця сірих щурів.

Розділ шостий. Свято на горі Кулаберг

1

Нільс став першою і єдиною людиною, якій випала честь побачити ігрища звірів і птахів на горі Кулаберг, що їх влаштовували на честь приходу весни. У святі брали участь щиглі, жайворонки, зяблики, горобці качки, гуси, журавлі, глухарі, гави, галки, ворони, тетеруки, а також зайці, лисиці, олені... Аж ось у самий розпал свята на горі

з'явився лис Смірре і одразу ж одним ударом лапи розправився з горобцем. Він хотів напасти на гусей, але ті швидко злетіли у повітря.

Смірре аж завив од люті. Адже скільки днів і ночей лис тільки про те й думав, як би помститися зграї Акки Кебнекайсе. Побачивши всю зграю тут, на Кулабергу, він забув про всі священні звичаї цього весняного свята, забув про все на світі.

Порушити мир на Кулабергу! Такого ще ніколи не траплялося!

Коли звірі побачили, що Смірре намагався напасти на диких гусей, що він убив горобця, гніву їх не було меж. Навіть лисиці повстали проти свого родича. Тут же, на місці, відбувся суд.

Вирок був такий:

"Той, хто зневажив вічний закон миру в день великого збору звірів і птахів, назавжди проганяється зі своєї зграї. Лис Смірре порушив цей закон, і лапа його не повинна більше ступати по нашій землі".

А для того, щоб усі знали, який злочин учинив Смірре, найстарша лисиця відкусила йому кінчик вуха.

Принижений, осоромлений, з відкушеним вухом, лис Смірре кинувся втікати, а вслід за ним лунало сердите дзявкотіння всієї лисячої зграї...

Веселе свято продовжилось по пізнього вечора.

З

Коли стомлені гуси міцно заснули, Нільс виповз з-під Мартінового крила і швидко попрямував до замку.

У Нільса була важлива справа. Будь що він повинен побачити пугача Флімнеа. Треба випитати у пугача, де живе лісовий гном. Тоді вже Нільс розшукає його, навіть якщо лісовий гном живе на краю світу. Хай гном зажадає від нього все, що захоче. Нільс усе зробить, аби знову стати людиною!

Нільс довго бродив навколо замку, намагаючись побачити де-небудь на башті пугача Флімнеа. Але було так темно, що він не бачив навіть власної руки. Він зовсім змерз і хотів уже повертатися, аж раптом почув чийсь голоси.

Нільс підняв голову: чотири палаючих, як розжарені вуглики, ока пронизували темряву.

- Тепер він наче шовковий... А колись від нього життя не було, - казала одна сова другій. - Усім від нього перепадало! Скільки він гнізд зруйнував! Скільки пташенят погубив! А якось, - тут сова заговорила зовсім пошепки, - лячно навіть вимовити, що він учинив: збиткувався над лісовим гномом. Ну, гном його і зачаклував...

- Невже він ніколи не перетвориться на людину? - запитала друга сова.

- Важко йому тепер людиною стати. Адже тобі відомо, що для цього потрібно?

- Що? Що?

- Це така страшна таємниця, що я можу сказати її тобі тільки на вухо...

І Нільс побачив, як пара палаючих очей наблизилася до другої зовсім-зовсім близько.

І хоч як прислухався Нільс, він нічого не почув. Довго ще стояв він біля стін замку,

сподіваючись, що сови знову заговорять. Але сови, охоче попліткувавши, полетіли геть.

"Мабуть, мені ніколи не перетворитися на людину!" - сумно подумав Нільс і поплентався до зграї диких гусей.

Розділ сьомий. Переслідування

1

Нільс все частіше мріє повернутися додому і стати звичайною людиною. Але як це зробити? Як дізнатися, чого від нього хоче гном?

А гуси летіли все вперед і вперед і відносили Нільса все далі й далі на північ.

2-5

Лис Смірре знову переслідує зграю гусей. Він хоче заключити угоду з Аккою: гарантувати гусям спокій в обмін на Нільса.

- Ні, - сказала Акка, - хлопчика ти ніколи не одержиш. Ось тобі моє чесне гусяче слово.

- Ну що ж! Тоді нарікайте на себе, - сказав Смірре. - Поки мене носять ноги, вам не буде життя. Це так само вірно, як те, що мене звати Смірре!

Розділ восьмий. Ворони з Розбійницької гори

Лис Смірре був не з тих, хто забуває образи. Він поклявся помститися Нільсові та його крилатим друзям, і був вірний своїй клятві.

Хоч куди б летіла зграя, Смірре, наче тінь, біг за нею по землі. Хоч де б спускалися гуси, Смірре був уже тут як тут.

Невгамовний Смірре йде за підмогою до своїх старих друзів - ворон, які жили на Розбійницькій горі. Ворони якраз знайшли глека зі срібними монетами, але ніяк не могли відкрити в ньому кришку. Тоді хитрий Смірре сказав отаману воронячої зграї Фумле-Друмле, що глек може відкрити маленький хлопчисько - Нільс. Його треба викрасти, а після виконаної роботи віддати Смірре, щоб той звів з ним свої рахунки. Але викраденому воронами Нільсові вдається всіх обдурити: він сказав Фумле-Друмле, що лис хоче собі забрати все срібло. А тому ворон не віддав хлопчика в лапи Смірре - він відніс його з гори в село. Та Смірре і там переслідує Нільса. Приборкати лиса хлопчикові допомагає великий сторожовий собака: він придавив лиса до землі, а Нільс одягнув на нього собачий ошийник і посадив на ланцюга. Мартін знаходить Нільса і повертає до гусячої зграї.

Розділ дев'ятий. Бронзовий і дерев'яний

Гусяча зграя зупинилася на перепочинок у місті кораблів - Карлскроні. Вирішивши прогулятися нічним містом, Нільс знову втрапляє у пригоду. Він зухвало розмовляє з бронзовою статуєю короля, не маючи й гадки, що пам'ятник має здатність уночі оживати. Хлопчика рятує дерев'яний чолов'яга - колишній старший боцман на кораблі.

Розділ десятий. Підводне місто

Разом із птахами Нільс подорожує над відкритим морем і з захопленням милується красою морської фауни. Гуси зупинилися для перепочинку в печері у кам'яній скелі. Вийшовши вночі на берег моря, Нільс несподівано потрапляє у підводне місто. Стара Акка розказує легенду про це дивне місто, яке було покаране морським царем і

безслідно пішло на дно моря. І лише раз на століття, рівно на одну годину, це місто спливає з дна моря. Шкода, що Нільс на березі залишив подаровану вороном золоту монету, а то йому вдалося б врятувати місто від царевого прокляття...

Розділ одинадцятий. У ведмежому барлозі

Від сильного вітру Нільс не втримується на Мартінові і падає на землю. Хлопчик потрапляє у ведмежий барліг. Ведмедиця до нього прихильна, і хлопчик грається з двома веселими ведмежатками – Мурре і Брумме. Але йому доводиться втікати від ведмедя-тата, який повернувся у барліг. У лісі Нільс зустрів мисливців, які вистежували ведмедів. Безстрашний хлопчик повертається до ведмежого лігва, щоб попередити ведмедів про небезпеку. Ведмідь віддячує Нільсові: він допомагає йому знайти зграю гусей і Мартіна.

Розділ дванадцятий. У полоні

Гусяча зграя вирушає до Лапландії. Але у Нільса з ноги падає черевичок. Мартін з Нільсом спускаються на землю, щоб його знайти, і гусак мало не потрапляє під ніж до дружини лісника. В останню хвилину Нільс рятує свого друга.

Розділ тринадцятий. Гусяча країна

Мартін знаходить собі подругу – гуску Марту – і запрошує її летіти до Лапландії. Мандрівники потрапляють у ціле гусяче місто. У Мартіна і Марти вивелось п'ятеро гусенят.

Розділ чотирнадцятий. Приймак

Мартін і Нільс знайомляться з могутнім і сміливим орлом Горго, якого колись маленьким пташеням врятувала Акка.

Розділ п'ятнадцятий. Совина таємниця

1-3

Мартін хоче повернутися додому (не даремно ж він був домашнім гусаком!). Його бажання розділяє і Нільс. Але як він може з'явитися вдома таким маленьким? Акка просить орла Горго дізнатися таємницю чар гнома у сов, що живуть у Гліммінгенському замку. Орел виконує прохання.

4

Акка сиділа в своєму гнізді, а поряд з нею на купині сидів орел.

"А він тут навіщо?" – здивувався Нільс і розгублено глянув на Акку.

– Ходи, ходи, – сказала Акка. – Ми саме тебе чекаємо. Потім вона повернулася до орла і трохи нахилила голову.

– Тепер розкажуй, Горго.

– Усе гаразд. Був я в Гліммінгенському замку, познайомився з вашими совами, – весело заговорив орел.

"Ага! Отже, Акка посилала його до сов!" – подумав Нільс і насторожився.

– Ох і далеко живуть ваші приятельки! Я вже гадав, що не встигну вчасно повернутися. Навіть додому не залетів – просто сюди зі свіжими новинами. Та й із совами цими було чимало клопоту. Прилетів, а вони, бачте, сплять... Усе в них навпаки, все не як у птахів. Інші вночі мирно сплять, а ці за день виспляться добре, а вночі по

лісу нишпорять. Одразу видно – злодійська порода...

- Але ти їх таки розбудив? – боязко запитав Нільс.

- Атож. Стану я з ними церемонитися! Я так погладив дзьобом одну, що й друга сова прокинулася. Лупають обидві очищами, охають, ахають, ухають. Зосліпу та спросоння нічого збагнути не можуть. Вони і так не вельми тямущі, а тут, видно, останній розум їм одібрало. "Неподобство! – кричать. – Хто посмів турбувати наш сон?" Ну, я їм показав, хто сміє. Вони тепер надовго запам'ятають.

- Навіщо ж ти з ними так! – з докором сказав Нільс. Вони, напевно, розсердилися, тепер у них нічого не вивідати.

- Як це не вивідати? – обурився Горго. – Та я вже все вивідав.

- І що? Що вони сказали? – ледь вимовив Нільс.

- Ти мене не перебивай, – сказав Горго, – а слухай. Я їх питаю: "Ви чого між собою розпускаєте плітки, про чужі таємниці базикаєте?" Вони туди, сюди... "Що ти! – бурмочуть. – Ми не знаємо нічого і не розуміємо, які такі таємниці". Я знову потрусив їх трішки. "А, кажуть, знаємо, пригадали. Нахилися, будь ласка, ближче. Ми цю таємницю можемо повідомити тільки пошепки і лише на вухо". І зашипіли мені в обидва вуха, як змії. Ну, я не сова, я шептати не буду. Я тобі прямо скажу...

- Кажи ж бо, кажи! – придушеним голосом прошепотів Нільс.

- Важко тобі стати людиною, – сказав Горго. – Цей гном таке вигadaв, що й не присниться.

- Та не муч його, – втрутилася Акка. – Кажи швидше.

- Так от: не бути тобі, Нільсе, людиною, поки хто-небудь з доброї волі не захоче стати таким самим маленьким, як ти.

- Та хто ж захоче стати таким, як я! – у відчаї вигукнув Нільс.

- Постривай, це ще не все. Якщо знайдеться такий, ти повинен одразу ж вимовити заклинання. І ні слова не переплутати. Я це заклинання сто разів повторив, поки запам'ятав. А зараз ти запам'ятовуй.

І Горго заговорив повільно й урочисто:

- Стань переді мною,

Як миша перед горою,

Як сніжинка перед тучею,

Як сходи́нка перед кручею,

Як перед місяцем зоря.

Бурум-шурум,

Крути-верти.

Хто ти? Хто я?

Був – я, став – ти.

- Як, як ти сказав? – перепитав Нільс. – Шурум-крути? Бу-рум-верти? Я – був, став – ти?

- Ну от усе й переплутав! Це ж заклинання! Тут кожне слово має бути на місці. Поміркуй лише: чи хтось захоче стати таким, як ти, а ти своїм "бурум-крути" все

зіпсуєш. Слухай спочатку.

І Горго промовив спочатку. А Нільс дивився йому прямо в дзьоба і повторював слово за словом:

Бурум-шурум,

Крути-верти.

Хто ти? Хто я?

Був – я, став – ти.

Розділ шістнадцятий. Удачник і невдаха

Нільс розумів, що у Лапландії у нього з'явилося чимало друзів, але, на жаль, ніхто не міг зарадити його біді – він так і залишався маленьким. Та хлопчик не знав, що його врятує одне із пташенят Мартіна і Марти – Юксі... Гуси повертаються додому.

Розділ сімнадцятий. Удома

1

Й ось нарешті Нільс побачив рідне село.

– Дивися, дивися, – вигукнув він Мартіну, – он вулиця наша! Ген наш дім! Попросимо Акку спуститися.

Але Акку не треба було просити. Адже вона була розумною гускою і сама розуміла, як хочеться Нільсові побачити рідний дім.

Вона запримітила за селом занедбаний ставок і наказала зграї спускатися.

Нільсу кортіло негайно побігти додому. Але він боявся зустрітися з кимось на вулиці й вирішив почекати до вечора.

Коли вже зовсім стемніло, він вирушив у село.

Мартін зі своїм сімейством теж пішов з ним. Він хотів показати дружині і дітям пташник, у якому провів свою молодість.

– Ми тільки глянемо разок і повернемося, – сказав Нільс старій гусці.

На щастя, вони нікого не зустріли, поки йшли селом.

Ось і знайомий двір. Вони обережно прошмигнули через хвіртку.

У дворі було тихо. Всі кури і гуси давно вже спали. Тільки з будинку долинали неясні голоси. Двері були прочинені, і звідти вузькою смужкою пробивалося світло.

Нільс зазирнув у щілину.

У кімнаті все було як і раніше: біля вікна – стіл, біля печі – скриня, і навіть сачок на старому місці, між вікном і шафою.

Мати з батьком сиділи за столом біля лампи. Мати щось плела, а батько штопав рибальську сітку. Під столом, згорнувшись калачиком, лежав кіт і тихенько муркотав.

– Де ж зараз наш синочок? – важко зітхала мати. – Мабуть, голодує та мерзне, поневіряючись по дорогах... А може, хворий лежить. Чи довго дитині захворіти!..

Батько нічого не сказав. Він тільки спохмурнів і ще нижче схилився над сіткою.

– А може, його і на світі вже немає, – знову забідкалася мати і крадькома витерла очі кінцем свого плетива.

"Та я живий! Я тут!" – ледь не вигукнув Нільс і сам витер рукавом сльози.

– Ти вже таке вигадася! – сердито одказав батько. – Почекай, повернеться наш

синочок! Ми ще з ним порибалимо.

Але мати тільки схлипнула у відповідь.

- Де там повернеться! Якщо і живий, все одно додому не прийде... - говорила вона крізь сльози. - Скільки разів тебе просила: не карай ти його. Адже малий він та упертий - що з нього візьмеш? А ти, ледь що, відразу за ременя. От він і втік.

- Отакої, а сама ти його хіба мало лаяла?

- Та я легесенько, з любові...

- А я що, не з любові? Тільки ось одне невтямки - невже він Мартіна із собою узяв? Коли б собаку - це ще зрозуміло. Собака — друг людини. А тут гусак якийсь! Гусак людині не товариш.

- Як це не товариш? Ще й який товариш! - вигукнув Нільс і швидко затулив долонею рота.

- Хто це там пищить? - сказала мати, озираючись. - Миші, чи що? Прямо біда з ними, все зерно в підвалі перепсують. Ну ж бо, котище! Годі тобі маніжитися, рушай на лови!

Кіт позіхнув, потягнувся і ліниво почеберяв до дверей. Він повів носом управо, потім уліво. Ні! Мишачим духом не пахне.

А Нільс тим часом ні живий ні мертвий стояв за цебром з водою. Він боявся поворухнутися, боявся дихнути.

А що, коли кіт і справді сприйме його за мишу? І Нільс відразу уявив собі, як кіт кидається на нього, хапає і тягне в зубах до матері.

У нього аж піт на лобі виступив від страху та сорому.

Але кіт, не виявивши нічого підозрілого, загрозово нявкнув у темряву і повернувся на місце.

Нільс переждав якусь мить, потім тихесенько вибрався зі свого сховку і поволі побрів по двору.

Біля пташника стояло старе корито, з якого мати завжди годувала курей і гусей. Гусенятка обступили корито з усіх боків і жадібно підбирали залишені на дні зернятка.

- Це зерно ячмінне, - пояснював Мартін своїм дітям. - Таке зерно домашні гуси клюють щодня.

- Дуже смачне зерно, - сказав Юксі. - Може, залишимося і будемо домашніми гусьми!

Тут до них підійшов Нільс.

- Що ж, Мартіне, мені пора йти, - сумно сказав він. - А ти, якщо хочеш, залишайся.

- Ні, - сказав Мартін, - я тебе не покину. З тобою я б залишився, а так - це не діло... Ну, полетіли! - скомандував він гусеняткам.

- Не хочу нікуди летіти, - запищав Юксі. - Хочу тут жити! Набридло мені все літати та літати.

- Якщо батько велить тобі летіти, то треба летіти, - строго сказав Нільс.

- Атож, легко тобі базікати, - знову запищав Юксі. - Сидиш собі на батьковій шиї і пальцем не поведеш. Спробував би сам політати! Ех, якби я став таким же маленьким,

як ти! Мене б тоді теж усі на спині носили. От було б добре!

- Дурненький! - сказав Нільс. - Невже ти, Юксі, й справді хочеш бути маленьким?

- А що ж тут такого? - відповів Юксі. - Про маленьких усі піклуються, маленьких нічого не змушують робити... - Гусеня уперто тупнуло лапкою і запищало щосили: - Хочу бути маленьким! Хочу бути маленьким! Хочу бути таким, як Нільс!

- От клопіт із цим Юксі! - сказав Мартін. - Недаремно кажуть - нема роду без виро́ду. Провчити б його, залишити б назавжди маленьким!..

- То й що, я б не заплакав, - пиндючився Юксі.

"То ось ти який! - подумав Нільс. - Тоді й жаліти тебе нічого!"

І Нільс повільно проказав уголос:

- Стань переді мною,

Як миша перед горою,

Як сніжинка перед тучею,

Як сходи́нка перед кручею,

Як перед місяцем зоря.

Бурум-шурум,

Крути-верти.

Хто ти? Хто я?

Був - я, став - ти.

І що ж! Щойно Нільс промовив останнє слово, Юксі ніби стиснувся в грудочку. Він став не більшим за горобця! Таким він був, коли лише вилупився з яйця!

Юксі здивовано озирався довкола. Він не розумів, що це з ним скоїлося.

А Мартін із Мартою загелґотали, залопотіли крильми, забігали по двору.

"Напевно, вони злякалися за Юксі, - подумав Нільс. - А чому вони самі теж стали неначе меншими?"

- Мартіне! Чуєш, Мартіне! - позвав Нільс свого друга. Але Мартін шарахнувся в сторону, а за ним - Марта і всі гусенята.

Цієї миті хлопнули двері, і з дому з ліхтарем у руках вибігла мати.

- Хто це там гусей випустив? Агов, хлопчику, що ти тут робиш? - запитала вона і підбігла до Нільса.

Раптом ліхтар випав у неї з рук.

- Нільс, синочок мій! - вигукнула мати. - Батьку, батьку, йди швидше! Наш Нільс повернувся.

2

Наступного дня Нільс прокинувся ще удосвіта. Він сів на ліжку й озирнувся. Де він? Замість високого неба - над ним низька стеля. Замість кущів - гладесенькі стіни. Так він удома! У себе вдома!

Нільс ледь не закричав від радості.

І раптом він пригадав: "А як же Акка Кебнекайсе! Невже вона відлетить зі своєю зграєю, і я ніколи її вже не побачу?"

Нільс спохопився і вибіг в двір.

"Мабуть, і Мартін хоче попроситися зі зграєю Акки Кебнекайсе", – подумав він і прочинив двері пташника. Мартін спав поряд із Мартою, оточений гусенятами.

– Мартіне! Мартіне! – покликав Нільс. – Прокинься! Мартін розплющив очі, витягнув шию і зашипів.

– Мартіне! Що з тобою? Адже це я, Нільс!

Мартін недовіжливо глянув на нього, але шипіти перестав.

– Мартіне! Підемо попросаємося з Аккою! – сказав Нільс.

– Ге-ге-ге! – відповів Мартін.

Але що він хотів цим сказати, Нільс не зрозумів.

– Ну, не хочеш – не треба!

Нільс махнув рукою і сам пішов до ставка.

Він іще не звик до того, що в нього такі великі руки і ноги. Тому він старанно обійшов перший же камінь, що трапився йому на шляху.

– Та що це я! – спохопився Нільс і навіть розсміявся.

Він зумисне повернувся назад, переступив через камінь, та ще й підважив його носком черевика.

На краю села Нільс побачив, як з дому з відрами в руках вийшла якась жінка. Нільс притиснувся до тину. І знову розсміявся. Навіщо йому ховатися? Адже він тепер хлопчик як хлопчик.

І він сміливо рушив далі.

Ранок видався тихий, ясний. Раз у раз у небі лунали веселі пташині голоси. І щоразу Нільс задирав голову – а чи не його це зграя летить?

Нарешті він підійшов до ставка.

У кущах перелякано заворушилися дикі гуси.

– Не лякайтеся, це я, Нільс! – вигукнув хлопчик.

Почувши чужий голос, гуси геть сполошилися і з шумом знялися в повітря.

– Акко! Акко! Почекай! Не відлітай! – кричав Нільс.

Гуси зметнулися ще вище, а потім вишикувалися рівним клином і закружляли над головою Нільса.

"Отже, впізнали мене! – зрадів Нільс і помахав їм рукою. – Прощаються зі мною!"

А одна гуска відділилася від зграї і полетіла прямо до Нільса. Це була Акка Кебнекайсе. Вона сіла на землю біля самісіньких його ніг і стала щось ласкаво говорити:

– Га-га-га! Га-га-га! Га-га-га!

Нільс нахилився до неї і ніжно погладив її по жорстких крилах. Ось яка вона тепер маленька поряд із ним!

– Прощай, Акко! Спасибі тобі! – сказав Нільс.

Й у відповідь йому стара Акка розпростерла крила, неначе хотіла на прощання обійняти Нільса.

Дикі гуси закричали над ними, і Нільсові видалося, що вони звуть Акку, кваплять її в путь.

Акка ще раз ласкаво поплескала Нільса крилом по плечу...

Й ось вона знову в небі, знову попереду зграї.

- На південь! На південь! - дзвенять у повітрі пташині голоси. Нільс довго дивився услід своїм недавнім друзям. Потім зітхнув і поволі побрів додому.

Так закінчилися дивовижні мандри Нільса з дикими гусьми.

Нільс знову пішов до школи.

Тепер у його щоденнику поселилися лише п'ятірки, а двійкам туди було годі пробратися.

Гусенята теж вчилися чого слід: як клювати зерно з дерев'яного корита, як чистити пір'я, як вітатися з господинею. Скоро вони переросли Мартіна з Мартою. Тільки Юксі залишився на все життя маленьким, наче щойно вилупився з яйця.